

Herman Vendel i Beograd: POGLED BEZ PREDRASUDA*

Kratki naučni rad

Vladimir ABRAMOVIĆ
Univerzitet u Beogradu,
Filozofski fakultet
vabramovic@gmail.com

*Cilj ovog rada je da prikaže sliku koju je o Beogradu ostavio Herman Vendel, nemački istoričar, političar, publicista i pisac. On se uz Gerharda Gezemana, Jozefa Matla i Alojza Šmausa ubraja među značajne utemeljivače nemačke srbistike i kroatistike, kao i afirmatore i propagatore srpske kulture i južnoslovenske državne zajednice. U radu će biti razmatrani Vendelovi putopisi *Od Marburga do monastira*. Južnoslovensko putovanje (*Von Marburg bis Monastir. Eine südslawische Reise*) i *Putovanje po Crnoj Gori, zapadnoj Srbiji, Bosni, Hercegovini i Dalmaciji* (*Von Belgrad bis Buccari. Eine unphilosophische Reise durch Westserbien, Bosnien, Hercegovina, Montenegro und Dalmatien*), odnosno oni delovi koji se odnose na autorov boravak u Beogradu. Značaj ovih putopisa se ogleda u tome što ih Vendel piše bez predrasuda i unapred zamišljenih kategorija. On Beograd ne posmatra na stereotipan način, kao granični grad između Evrope i Azije, odnosno kao kapiju prema imaginarnom Orijentu, već ga vidi kao deo Evrope.*

Ključne reči: Herman Vendel, Beograd, Srbija, Nemačka, Južni Sloveni, putopisi

HERMAN VENDEL (CARL MAX LUDWIG Hermann Wendel) je nemački istoričar, političar, publicista i pisac. Rođen je 1884. godine u Mecu, kao sin pruskog činovnika. Nakon završetka gimnazije u rodnom mestu studirao je istoriju i filozofiju na Univerzitetu u Minhenu. Tokom studija postao je član književno-kulturnog saveza *Mladi Alzas* (*Das jüngste Elsaß*), a sem toga je podržavao radnički pokret i bio je zagovornik francusko-nemačkog pomirenja. Interesovanje za pitanja radništva je praćeno njegovim angažovanjem na

* Ovaj rad nastao u okviru naučnog projekta *Modernizacija Zapadnog Balkana* Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (ev. br. 177009).

mestu urednika u socijalističkim listovima poput *Folksstíme* (*Volksstimme*) koje su izlazile u Čemnicu, i *Lajpciger folkscajtung* (*Leipziger Volkszeitung*). Godine 1905. stupio je u Socijaldemokratsku partiju Nemačke; između 1910. i 1918. bio je član gradskog veća u Frankfurtu na Majni i poslanik Socijaldemokratske partije u nemačkom Rajhstagu. Politku je napustio nakon Prvog svetskog rata i u potpunosti se posvetio publicistici. Sa dolaskom nacista na vlast 1933. emigrirao je u Pariz, gde je živeo do svoje smrti 1936. (Konstantinović 1960, 196; Бубало 1997, 301–302; Bureau des Reichstags 1912, 402; Parr 1998, 212–214).

Glavno polje njegovih istraživačkih interesovanja bila je kulturnoistorijska problematika „tri glavne evropske rase: germanske, romanske i slovenske”. Iako su dva njegova najobimnija dela bila posvećena Hajnrihu Hajneu i Žoržu Dantonu, može se slobodno reći da je najznačajniji deo njegovog bogatog opusa bio posvećen Južnim Slovenima, o kojima je ostavio brojna istorijsko-politička i etnografska dela. Bio je zastupnik ideje ujedinjenja Južnih Slovena, koju je iskazao u knjigama *Borba Jugoslovena za slobodu i jedinstvo* (*Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit*) i *O Jugoslaviji, Italiji, Albaniji i Nemačkoj*.¹ Ispitivao je i kulturne veze između nemačkog i južnoslovenskog sveta u knjizi *Gete i jugoslovenski svet* (*Die Welt der Südslawen im Spiegel Goethes*). Uz Gerharda Gezemana, Jozefa Matla i Alojza Šmausa ubraja se među značajne utemeljivače nemačke srbistike i kroatistike, kao i afirmatore i propagatore srpske kulture i južnoslovenske državne zajednice (Бекић 2008, 237–242; Бекић 2003).

Herman Vendel se po nekoliko osnova oštro razlikuje od drugih putopisaca svoje epohe. Pre svega, on ne predstavlja tipičnog stranca, putnika ili putopisca koji se po prvi put susreće sa predmetom svog opisivanja, u ovom slučaju Beogradom. On se nalazi daleko od stereotipa putnika-stranca koji u Beograd dolaze opterećeni predrasudama, koje se nakon susreta sa gradom izobličavaju i menjaju, bilo u pozitivnom ili negativnom pravcu.

Kao tipičan primer ovog obrasca mogu nam poslužiti britanski putnici i putopisci. Oni nam u svojim brojnim beleškama dočaravaju svoj fizički i duhovni put i susret sa Beogradom. U velikom broju slučajeva oni prelaze put od osobe koja puna predrasuda dolazi u Beograd, a odatle odlazi temeljno promenjenog mišljenja. Kao primer mogu se navesti dela Herberta Vivijana (Herbert Vivian) *Serbija: raj siromašnih* (*Servia. The Poor man's paradise*) i Fransisa Ervea (Francis Herve) *Boravak u Grčkoj i Turskoj* (*A Residence in Greece and Turkey*) (Rastović 2010, 171, 174). Naravno, postoje i izuzeci od ovog pravila, poput čuvenog britanskog pisca Lorensa Darelja (Lawrence Durrell), službenika u ambasadi u Beogradu, koji je

1 U pitanju su rasprave koje su nezavisno jedna od druge izlazile na nemačkom jeziku u časopisima *Noje Rundšau* (*Neue Rundschau*), *Der noje Merkur* (*Der Neue Merkur*), *Dojče Politik* (*Deutsche Politik*), *Weltbine* (*Weltbühne*) i *Di Vage* (*Die Wage*). Rasprave su sakupljene, prevedene na srpski i objavljene u knjizi pod naslovom *O Jugoslaviji, Italiji, Albaniji i Nemačkoj*.

svoje negativne pretpostavke samo produbio. Može se navesti njegova neodoljiva potreba i želja da napusti Beograd kad god bi mu se za to ukazala prilika i da pobjegne u Grčku "u svoj zavičaj" (Стефановић 1990, 14–15). Postoje i dela koja su u potpunosti plod mašte autora, poput *Šta sam radio u Beogradu* (*What I did in Belgrade*) Čarlsa Levera (Charles Lever) (Rastović 2012, 8–9). Trebalo bi napomenuti da se ovakvim pristupom ne odlikuju britanski putopisci samo XIX i XX veka. Već u XVIII veku se kod njih uočava tendencija da pišu veoma subjektivno, anegdotski, pa čak i da otvoreno izmišljaju. Kao ilustraciju možemo navesti putopise lejdi Meri Vortli Montegju (Lady Mary Wortley Montagu) (Montagu 1861) i *Putovanje kroz Španiju u godinama 1775. i 1776.* (*Travels through Spain, in the years 1775 and 1776*) Henrija Svinburna (Henry Swinburne) (Swinburne 1787).

Herman Vendel stoji tačno nasuprot ovakvom poimanju stvarnosti. On pre svega nastoji da bude objektivn i nepristrasan, i predstavlja putnika koji ne dolazi u nepoznato i koji ima predstavu gde se nalazi, tako da ne poteže za mitskim kategorijama kako bi opisao svoj boravak u Beogradu. Njegovo poznavanje ljudi i predela jugoistočne Evrope se zasnivalo na izvanrednoj upućenosti u literaturu istorijske i kulturnoistorijske prirode, ali i razumevanju mentaliteta ljudi sa kojima je dolazio u kontakt i koji su bili predmet njegovih interesovanja i opisa (Бекић 2008, 246). Vendel u predgovoru dela *Jugoistočnoevropska pitanja* (*Südosteuropäische fragen*) izričito kaže da cilj njegovih priloga nije da balkanske stvari prikazuje na šablonski način, već da „iz biti stvari razvije njihovu sopstvenu melodiju i sopstvenu filozofiju”. I dalje: „Ja zemlje i ljude na Balkanu ne poznajem samo iz knjiga, nego sam već 1909, 1910, 1911. i 1912. obilazio Srbiju, Bugarsku, Crnu Goru i Evropsku Tursku, a za vreme poslednjeg ustanka Arnauta prokrstarilo sam na konju nepoznatu Albaniju od Prizrena do Skadra” (Wendel 1918, 9; Бекић 2008, 244). Ipak, i u njegovim delima može se uočiti izvesna idealizacija predmeta koji opisuju, a o čemu će reći biti nešto kasnije.

Druga osnova po kojoj se Herman Vendel ističe je ta da se on nalazi na dijametralno suprotnom polu od tadašnjeg mejnstrima na nemačkoj javnoj sceni, koja se bila stavila u službu ekspanzionističke politike Nemačkog carstva u godinama pred početak Prvog svetskog rata. Ne bi trebalo smetnuti sa uma da je tada u nemačkoj javnosti pokrenut propagandni talas (Ристовић 2003) protiv "slovenske poplave" i da je bilo govora o „neizbežnoj rasnoj borbi između Germana i Slovena”, kao i da je velika većina profesora zastupala najdalekosežnije osvajačke ratne ciljeve 1915–1917 (Fišer 1985, 78, 79, 86, 103).

Nasuprot tome, Vendel pripada tradicijama rajnske, renesansne, demokratske Nemačke, koja je predstavljala antipod pruskoj birokratskoj i vojničkoj državi. U pitanju je ona Nemačka čije su demokratske skupštine 1848. rasterane pruskim bajonetima (Fišer 1985, 63, 64). Između ostalog, i tu leži jedna od osnova Vendelovog političkog i društvenog angažmana. Ne bi trebalo zaboraviti da je on na

sednici nemačkog parlamenta, kada je saopštena objava rata Francuskoj, usred opšteg oduševljenja ustao i u znak protesta protiv rata povikao "Živela Francuska!" (Станојевић 1936, 468). Vendel je i predgovor svoje monumentalne monografije o Hajneu, koja je izašla u Lajpcigu 1916, završio rečima: *Živela Nemačka! Živela Francuska! Živelo nemačko-francusko razumevanje!* (*Es lebe Deutschland! Vive la France! Es lebe die deutsch-französische Verständigung!*) (Бекић 2008, 241 n14; Elektrischer Verlag 2013).

Tek kada navedene činjenice uzmemo u obzir, možemo se posvetiti slici koju je o Beogradu ostavio Herman Vendel u svojim putopisima. U pitanju su dela *Od Marburga do Monastira. Južnoslovensko putovanje* (*Von Marburg bis Monastir. Eine südslawische Reise*) i *Putovanje po Crnoj Gori, zapadnoj Srbiji, Bosni, Hercegovini i Dalmaciji* (*Von Belgrad bis Buccari. Eine unphilosophische Reise durch Westserbien, Bosnien, Hercegovina, Montenegro und Dalmatien*), koji su kasnije objedinjeni u knjizi *Uzduž i popreko slovenskog Juga* (*Kreuz und quer durch den slawischen Süden*). Sam autor u predgovoru odaje nameru sa kojom je načinio zapise, i to nas upućuje u kom ključu se mogu čitati i razumeti njegova dela. Vendel ne želi da njegovi putopisi budu shvaćeni kao obični vodiči kroz svet Južnih Slovena, već kao neka vrsta preporuke za život. Tu je prisutna njegova veoma pozitivna percepcija te sredine i društva. On dalje kaže da to u osnovi nisu vodiči već ispovesti (*Es ist im Grunde kein Baedeker, sondern ein Bekenntnis*) (Wendel 1922b, 7). Može se reći da je njegova namera bila da se nemačkoj javnosti približi i predstavi slika o narodima koji se odlikuju osobitim kulturnim razvojem i koji čine sastavni deo evropske istorije – i to onaj deo koji je u velikoj meri bio zapostavljen (Бекић 2008, 243).

Ovi putopisi odaju da ih je pisao putnik koji ne dolazi u nepoznato i koji ima predstavu gde se nalazi. On ne upotrebljava mitske kategorije kako bi opisao svoj boravak u Beogradu. Herman Vendel ne posmatra Beograd kao granični grad između Evrope i Azije, odnosno kao kapiju prema imaginarnom Orijentu, već ga vidi kao deo Evrope. Na primer, kada opisuje put parobrodom od Beča do Beograda nema spomena da nailazi na nešto što bi se doživljavalo kao granica, u smislu Beograda kao predstraže „strašnog” Istoka ili granice sa Azijom. On jednostavno opisuje put iz jedne njemu bliske sredine u drugu njemu takođe blisku sredinu (Wendel 1922b, 12–13).

Iz njegovih skoro lirskih opisa Beograda izviru reči čoveka koji se raduje susretu sa starim prijateljem. On predstavlja čoveka koji je bio otvoren i želeo da pronikne u Beograd i da ga shvati. Vendel je naklonjen sredini koju opisuje. Interesantna ilustracija tog stava se može videti prilikom opisa običaja iznošenja kolača, žita i rakije na grob pokojnika. Iako navodi da se taj običaj u Srbiji smatra varvarskim, on tom prilikom ne dodaje i svoj vrednosni sud, već jednostavno prenosi činjenicu o tom običaju (Wendel 1922b, 10).

Naročitu odliku ovih putopisa čini neposrednost pripovedanja, jer Vendel opisuje samo ono što je lično video i doživeo, pri čemu nastoji da istakne ono što je karakteristično za određene predele i krajeve i njihove žitelje, uz vešto preplitanje prošlosti i sadašnjosti kao jedne nerazlučive celine. Tako se u jednom opisu Beograda prepliću sećanja iz vremena Balkanskih ratova, kada je Vendel boravio u Beogradu kao ratni dopisnik, zatim emocije nastale prilikom poseti nemačkom vojnom groblju iz 1915, kao i uspomene na vino i pesme iz beogradskih kafana (Wendel 1921, 27–37).

Vendel je bio boem na glasu (Станојевић 1936, 468; Elektrischer Verlag 2013), tako da ne iznenađuje što je veliki deo njegovih putopisa posvećen opisima beogradskog noćnog i kafanskog života, koji se prepliću sa opisima atmosfere koja vlada na ulici, prožetoj odlomcima razgovora koje je autor uspeo da uhvati (Wendel 1921, 27–30; 1922b, 13). Jedna od njegovih prednosti u odnosu na druge strance-putopisce je nepostojanje jezičke barijere. To je u velikoj meri olakšalo njegov boravak i razumevanje sredine u kojoj se nalazio. U skladu sa svojim senzibilitetom, on navodi reči pesme koju su pevali gosti u kafani, a koja je na njega ostavila naročit utisak:

O sladko doba mladosti,
ta gde si meni sada?
Ti s' nigda nećeš vratiti,
od bola tuga jada.

Ovu pesmu je imao priliku da čuje prilikom posete kafani *Tri Šešira*, koju opisuje kao jednu od najčuvenijih kafana na Balkanu (Wendel 1921, 27–29). Vendel ima običaj da u svojim putopisima zapisuje i prevodi na nemački pesme za koje misli da dobro ilustruju neki trenutak ili doživljaj.

Naravno, postoje određeni toponimi i reči koje nije uspeo pravilno da zabeleži; to nisu veliki propusti, ali navešćemo ih jer su donekle doprinose živopisnosti kazivanja. Na primer, *Siminska ulica* (Wendel 1922b, 13), *Ukma* – Umka, selo u blizini Beograda (Wendel 1922b, 14), *vunbacitel* – možda vucibatina, a verovatno izbacivač, pošto je kao nemački ekvivalent navedeno *Raussmeister*, što bi se moglo prevesti kao neko ko objavljuje fajront ili neko čija je dužnost da problematične goste udalji iz kafane (Wendel 1921, 29).

Pored živopisnosti i neposrednosti, Vendelovi putopisi nose u sebi i izvesnu dozu idealizacije ljudi i predela koji se opisuju. Taj idealizam se ogleda u pomalo naivnom prikazu srpske sredine, gde u svakom selu vidi makar jednu školu, u rukama svakog seljaka novine i u glavi svakog pojedinca jasno definisan politički stav. Iako je zbog ovih tendencija Vendel donekle jednostran, ne može se reći da su njegova dela neobjektivna (Бекић 2008, 247–248).

Naravno, zbog svojih političkih stavova prema Balkanu i svoje publicističke delatnosti kojom je južnoslovenska pitanja pribižio nemačkoj i evropskoj javnosti, Vendel je bio veoma dobro prihvaćen u beogradskoj, i šire posmatrano, srpskoj i kasnije jugoslovenskoj sredini. Izabran je za počasnog člana Matice srpske, a 1929. proglašen je za počasnog doktora Beogradskog univerziteta (Konstantinović 1960, 196–200; Бекић 2008, 298). Kada je Herman Vendel umro u oktobru 1936. kao emigrant u Parizu, gotovo sve novine i kulturna, književna i naučna glasila tadašnje Jugoslavije su objavila nekrologe i priloge posvećene njemu i njegovom delu (Бекић 2008, 240).

Izvori i literatura:

- Бекић, Томислав. 2003. *Germanoslavica II. Прилози ироучавању узајамних културних и књижевних веза између наше и немачке културе*. Нови Сад.
- . 2008. „Херман Вендел и његова посредничка улога између нас и Немаца.” *Летопис Мајице српске* 482 (1/2):237–268.
- Бубало, Ђорђе. 1997. „Вендел, Херман.” У *Енциклопедија српске историографије*, приредили Сима Ђирковић и Раде Михаљчић, 301–302. Београд: Knowledge Bureau des Reichstags.
1912. *Reichstags-Handbuch. 13. Legislaturperiode*. Berlin
- Elektrischer Verlag. 2013. „Wendel, Hermann.” Pristupljeno april 5. <http://www.elektrischer-verlag.de/wendel-hermann.html>
- Fišer, Fric. 1985. *Savez elita: o kontinuitetu struktura moći u Nemačkoj 1871–1945 godine*. Beograd: Nolit.
- Konstantinović, Zoran. 1960. *Deutsche Reisebeschreibungen über Serbien und Montenegro*. München.
- Montagu, Mary Wortley. 1861. *The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu*. I–II. uredio Lord Wharnclyffe. London.
- Parr, Rolf. 1998. „Das jüngste Elsaß/Stürmerkreis [Straßburg, München].” У *Handbuch literarisch-kultureller Vereine, Gruppen und Bünde 1825–1933*, uredili Wulf Wülfing, Karin Bruns, i Rolf Parr, 207–218. Stuttgart: Metzler.
- Rastović, Aleksandar. 2010. „The English about Belgrade in the 19th and the Beginning of 20th century.” *Београдски историјски гласник* 1:169–177.
- . 2012. „Britanski putopisci o Beogradu u 19. i 20. veku.” *Limes plus* 1/2:5–15.
- Ристовић, Милан. 2003. *Црни Петар и балкански разбојници. Балкан и Србија у немачким сатиричним часописима (1903–1918)*. Београд: Удружење за друштвену историју, Чигоја штампа.
- Станојевић, Станоје. 1936. „Dr. h. c. Херман Вендел (8 III 1884 – 3 X 1936).” *Југословенски историјски часопис* 2:468–470.
- Стефановић, Александар. 1990. Предговор *Александријском кваришеју*, Лоренса Дарела, 7–41. Београд: Просвета.
- 64 Swinburne, Henry. 1787. *Travels through Spain, in the years 1775 and 1776*. I–II. London.

- Wendel, Hermann. 1918. *Südosteuropäische fragen*. Berlin: S. Fischer Verlag.
- . 1921. *Von Marburg bis Monastir. Eine südslawische Reise*. Frankfurt am Main: Frankfurter Societäts-Druckerei.
- . 1922a. *Kreuz und quer durch den slawischen Süden*. Frankfurt am Main: Frankfurter Societäts-Druckerei.
- . 1922b. *Von Belgrad bis Buccari. Eine unphilosophische Reise durch Westserbien, Bosnien, Hercegovina, Montenegro und Dalmatien*. Frankfurt am Main: Frankfurter Societäts-Druckerei.
- . 2010. *Путовање по Црној Гори, западној Србији, Босни, Херцеговини и Далмацији*. Превела Добрила Бегенишић. Подгорица: ЦИД.

Summary:

Hermann Wendel and Belgrade: A View Without Prejudice

Hermann Wendel was a German historian, politician, publicist and writer. He was born in 1884 in Metz, the city on Franco-German border, as a son of a Prussian clerk. He studied history and philosophy at the University of Munich. In 1905 Wendel joined the Social Democratic Party of Germany; later he became MP in the German Reichstag. When the Nazis rose to power in 1933 he immigrated to Paris, where he lived until his death in 1936.

The main field of his research interests was the cultural and historical issues of three major European ethno-linguistic groups: Germanic, Slavonic and Romanic. The most important part of his rich opus was devoted to the South Slavs, on which he left many historical, political and ethnographic works. He was an advocate of the idea of unification of South Slavs (expressed in the books *Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit* and *About Yugoslavia, Italy, Albania and Germany*). He examined cultural ties between the German and South Slav worlds in the book *Goethe and the Yugoslav world*.

Hermann Wendel was also prolific travel-writer. He left his account of the Balkans and Belgrade in books *Von Marburg bis Monastir. Eine südslawische Reise* and *Von Belgrad bis Buccari. Eine unphilosophische Reise durch Westserbien, Bosnien, Hercegovina, Montenegro und Dalmatien*. Those are later integrated in the book *Kreuz und quer durch den slawischen Süden*. They are distinguished by almost lyrical descriptions of Belgrade. The most significant aspect of his travel accounts is the good knowledge of the people and locations that he describes. He does not use the mythic categories to describe his stay in Belgrade. Belgrade is not viewed as a border city between Europe and Asia or as a gateway to the imaginary Orient – Wendel sees it as a part of Europe. For example, when he describes the trip by steamer from Vienna to Belgrade, he doesn't mention encounter with something

that could be perceived as a boundary in terms of Belgrade as an outpost of the „terrible East” or border with Asia. He simply describes his path from one environment that is familiar to him, to another, also familiar environment.

Besides, Herman Wendel stood on the diametrically opposite pole of then prevailing attitude in the German public sphere, which had been employed in the service of an expansionist policy of the German Empire in the years prior to the World War I. Therefore, he provides a friendly, unprejudiced, view on Belgrade. Wendel favored Belgrade’s milieu and viewed it with compassion.

Naturally, because of his political views of the Balkans and his publicist activities which acquainted German and European public with South Slavic issues, Wendel was well-received in Belgrade and in much broader Serbian, and later Yugoslav public. He was elected as an honorary member of Matica srpska and in 1929 became an honorary doctor of the University of Belgrade. When Herman Wendel died in October 1936 as an expatriate in Paris, almost all Yugoslavian newspapers and cultural, literary and scientific journals published the obituaries and articles dedicated to him and his work.

Key words: Hermann Wendel, Belgrade, Serbia, Germany, South Slavs, travel writer

rad prijavljen: 28. 4. 2013.
rad recenziran: 1. 7. 2013.
rad prihvaćen: 2. 8. 2013.